

Журналистите – наемници без права?*

Юлиана Методиева

„Бях свидетел: на първия протест еколозите бяха 2000, но ние написахме, че са били 300. Акцентът беше, че са един вид хулигани, тоест бяхме тотално от страна на правителството в случая, правехме тотално затъмняване какво се случи“¹

Как Орхуската конвенция издаде провинциализма ни

По време на летните протести на Орлов мост професионални еколози и младежи със зелено мислене издигнаха плакат „Ние сме държавата“. Възможно е медиите да са преценили слогана за евтина контракултура или заемка от „Окупирай Уолстрийт“, затова да не са го отразили. В „Ние сме държавата“ обаче се съдържа императивът на протестиращите: ние знаем законите, ние ще ви накараме да ги прилагате.

Повечето екопротестиращи имат за исканията си законови основания. Може да се позовават на членове и алинеи на Закона за опазване на околната среда, Закона за биологичното разнообразие и, накрая – на все по-актуалната Орхуска конвенция. В тазгодишния юлски флашмоб на Орлов мост, исканията на младежите бяха насочени срещу закона за горите, позволяващ много лесно и евтино унищожаване на дивата природа. Разгневените млади граждани върнаха в крайна сметка този закон в пленарна зала. По време на заседанията в парламента, техните представители равноправно и остро настъпваха срещу аргументите на вносителите. На 27 юли отпаднаха скандалните лобистките поправки, известни като „поправките Витоша-ски“. Момчетата и момичетата със зелено мислене станаха „държавата“, която изковава европейски закони!

Три месеца по-късно еколози и граждани спечелиха още една битка. Искането им беше за промяна на съществуващия Закон за териториално и селищно устройство (ЗТСУ) с цел спасяване на атрактивните за туризъм и релакс зони като Седемте рилски езера, Природния парк Странджа, ски-центъра Перелик в Родопите. Отново младите граждани бяха въоръжени „до зъби“ със закони. Ратифицирана през 2003 г. година от българския парламент Орхуска конвенция, бе база за исканията им: Ако Районният съд зачете жалбите на организацията „Да остане природа в България“, въпросният ЗТСУ би могъл да се промени. Тогава може да спре застрояването с тежките мутренски билдинги в природни резервати, а строителната мафия да спре корупционните си практики в общинските администрации.

Как постъпиха медиите в случая с „Орлов мост“? Излъчиха дистанцирана информация като за щур младежки купон. bTV счупи рейтинга на манипулираната информация със сюжета „биха наш оператор“. Ето какво казва например журналист от национална

¹ Интервю с журналист от централен всекидневник. Тук и по-долу са използвани цитати от интервюта с журналисти. Интервютата са проведени от фондация „Медийна демокрация“ при условие на запазване на анонимността на журналистите.

телевизия: „Исках да направя предаване около „Витоша ски“. Предложих да го направя като филмче. И ми казаха: „Защо сега, какъв е проблемът? Сега друго е по-важно”.² В bTV водещите на новините Ани Салич и Юксел Кадриев елегантно наричаха фламба от Орлов мост „група“. Пак в ефира на bTV се разигра срамното ток шоу на Диана Найденова, в което на един от протестиращите му бе зададен „демократичния“ формат: когато аз говоря, ти да мълчиш. После станаха ясни зависимостите на важно лице от ръководството на медията със заинтересовани по изграждането на пистите на Витоша. Рейтингът на bTV спадна. Временно.

Разликата между хората от „Орлов мост“, движението „Да остане природа в България“ и българските медии се състои в следното: едните застават срещу действащ закон, информирани като същински европейци, другите разполагат с публичност, проявена от метастазите на олигархичната цензура, действаща в отлична комбинация с автоцензурата. „Българските журналисти са на нокти. Не искат да си изгубят работата. И аз като ми отказаха за „Витоша ски“ помрънках, ама в един момент виждаш как получаваш черни точки от това нещо и си казваш – какво да се напъвам. Работещите във вестници, телевизии и радиа преживяват себе си все повече като наемници отколкото журналисти“, споделя журналист. Задава се въпросът що за публичност е това.

2. Журналистът (не)свободен и (не)питащ

В провинцията не е по-различно. Едва премина отзвукът от софийските протести, когато в новините се настани темата за протестите във Варна срещу застрояването на Морската градина. Информацията в местните медии обаче остана оскъдна. Защо? Отново ще цитирам думи на журналист, интервюиран от изследователския екип на фондация „Медийна демокрация“: „Много от моите колеги не са от онези, които дълбаят, ние представяме темата повърхностно. Ние нямаме разследваща журналистика и най-вероятно няма да има. Медията е на ТИМ, а те държат половин България и е ясно, че където и да посегнеш да копаеш, ще излезе нещо за тях”.³

Ако би имало истинска журналистика, особено в регионалните издания, отразяващи събитията в непосредствена близост до застрашени екологични терени, то институциите биха се чувствали в пъти по-дискомфортно. Нещо като обсада на бойно поле, като преимуществено силните местни олигарси биват притискани от гъвкавите и многобройни, отлично информирани медии. Припомням със задна дата случая с вилното селище край Варвара. Ако местните и централни издания не изграждаха образа на кмета на Царево Петко Арнаудов като „червен капиталист“, ако всеки ден публикуваха информация за корупционните му практики, сюжетът нямаше да се точи толкова дълго. Въпросът е, как се придобива такава информация? Едната възможност е от „свои източници“, често манипулативни, фалшиви (дадени на ухо) или пък не по джоба на изданието. Другият, европейски начин е да се прилага Законът за достъп до обществена информация (ЗДОИ). Въоръжен с този закон всеки журналист може да

² Интервю с журналист от национална телевизия.

³ Интервю с журналист от регионален вестник.

получи необходимите данни за задължителната Оценка на въздействието върху околната среда (ОВОС), за проблемни концесионни договори между местната администрация на Царево и фирмата „Краш 2000“ ООД. Щеше да е ясно, че тази фирма е започнала да изгражда 15 вилни къщички в местността Дълбоки дол в напълно непрозрачна среда. Освен липсата на ОВОС, видни са нарушения на членове и алинеи от Закона за екологията, има противоречия включително и с Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ). Журналистите можеха системно да дискредитират управлението на Петко Арnaudов, който заявяваше публично в характерния му безцеремонен стил: „Нищо лошо не се е случило със започването на строителството на вилното селище, защото става дума за частни земи“.⁴ С изнесената информация можеше да бъдат сезирани съд и прокуратура за нанесени обществени вреди, за неизгодните разрешения за строеж, не само на кмета, но и на тогавашния министър на околната среда Джевдет Чакъров!

А ето какво стана през лятото на 2012 г. с протестите на варненци срещу Алея Първа.

Като изключим публикациите на кореспондента на вестник „Дневник“ Спас Спасов, разследващ „войната“ на гражданите срещу застрояването на Морската градина, тази тема се оказва табу за вестник „Черно море“, както и за телевизиите СКАТ и М-SAT. В голямата си част крайморските издания са притискани икономически от групировката ТИМ, от поддръжници и симпатизанти на ГЕРБ, недосегаемите от БСП или ДПС. Вестникарската продукция се пълни повече с жълтини, отколкото с качествени разследвания. Познаването на законодателството, което е адекватната база за критичен материал и икономически разследвания е трудоемко, а заплащането – символично. Повърхностната публицистика и клюки са леснината на професията. Информирането дълбаене в зони деликатни за обществото като бизнес и политика звучи като лукс във все по-депресивната среда на журналистическата колегия.

Собствениците на печатните и онлайн медии в крайморската столица очевидно нямаха интерес да опубличностяват истинското лице и дъно на проблема, съчетаващ реституция, алчност и нехайство за опазване културното и природно наследство на града. В името на обществен интерес жителите на Варна трябваше да бъдат системно информирани за ставащото. Като данъкоплатци те трябваше да получават информация, за да придобият контрол над определено мафиотизирани действия на групировката ТИМ. Медиите като четвърта власт можеха чрез разследващи публикации да изнесат данни за нарушения и да отведат екологичния проблем на Морската градина до районния съд. Повечето от журналистите са имали информация⁵, но не им бе изгодно да я публикуват. Правилото е да се мълчи пред местния олигарх, за да не се загубят рекламодателски отношения с покровителствани от него фирми. Медийният бизнес и в този случай сложно преплита обществените интереси и правото на информация със собствената печалба. Не че е кой знае колко печелившо да издаваш вестник, да правиш радио или телевизия. Понякога е дори обратно – едва се връзват двата края, не се изплащат редовно хонорари на журналистите, осигуряват ги на минимална работна

⁴ Публикации по темата – „24 часа“, „Дневник“, „Стандарт“ – 2007/2010.

⁵ Данните са на база интервюта с журналисти, осъществени от фондация „Медийна демокрация“.

заплата. Но издателите държат да са окей с наличния едър бизнес. Греховете срещу околната среда информационно се затъмняват, а обществото потъва в безутешна убеденост, че няма кой да защити интересите му.

Да припомним: безобразните строежи на „Краш 2000” ООД бяха спрени поради действията на неправителствени природозащитни организации. Не поради системни и безупречни медийни разследвания! Към днешна дата, съдбата на красивата Морска градина във Варна е все още в зоната на здрача.

Експерти твърдят, че медиите могат да направят решителна крачка отвъд използването на традиционните инструменти на занаята. Журналистът пита в централните и местни деловодства до без дъх. Подобна професионална упоритост ще накара Министерството на околната среда и водите както и регионалните администрации да предоставят исканите данни. Законът за достъп до обществена информация ги задължава, а в случай на отказ са предвиждат санкции! Известно е, че, както казва колега от регионален вестник, „Властта като цяло се страхува от Закона за достъп до обществена информация”.⁶ „Ползата от отваряне на публична информация е новият петрол”,⁷ обявиха наскоро от Европейската комисия. Всеки репортер може и трябва да използва неформални и формални контакти, за да свърши работа. Когато се основеш на закона обаче, всичко звучи много по-сериозно. И ефикасно. Така журналистът става и гражданин.

Разбира се, има медии, които знаят как да употребяват „новият петрол”. Те се борят достатъчно, за да се сдобият с данните на обществени институции, свързани с икономически обосновки, „културни” проекти, статистика. Такъв е примерът на издателя на смолянския вестник „Отзвук” Зарко Маринов, който поведе двугодишна битка с кметицата Дора Янкова за сметопочистването на града. Едновременно с публикациите си, Маринов⁸ води дела, областната управа го съди, но той упорства да направи институциите прозрачни. Накрая успя. Такъв е случаят и с ямболската журналистка Диана Бончева от „Тунджа днес”. И двамата журналисти са носители на наградата на Програма Достъп до информация. Защото знаят как да издирват информация. Не с евтини трикове, скрити камери и микрофони, не с флашки. На обществото са необходими публикации, изчегъртали тайните на регистрите и на данъчните декларации, на приватизационните досиета, на финансовите анализи и прогнози. Слабият издател ползва копи-пейст журналистиката, за да пълни вестниците с прессъобщенията на местните власти. Журналистът-наемник подписва с името си поръчкова статия, обслужваща голямата и малка власт. Разследващи, безкомпромисни и фактологично неуязвими разследващи текстове свалят некадърни министри и цели правителства от власт!

3. Има ли пилета във фризера?

⁶ Интервю с журналист от регионален вестник.

⁷ Виж Десислава Лещарска, [„Информацията е новият петрол”. Ползите от отварянето на публичните данни може да стигнат 140 млрд. евро](#), Медиапул, 21.10.2012

⁸ Виж Зарко Маринов, [Застъпничество за достъп до информация – постижения и предизвикателства. Журналистическите разследвания и предизвикателствата пред новите медии](#).

Сензационно една здравна министърка влезе през лятото на 2012 г. в сиропиталище и откри лицето на ужаса. „Живи скелети в дом за деца”, пише по повод това посещение вестник „24 часа”. Не е ясно защо министър Десислава Атанасова отиде точно в плевенския Дом за медико-социални грижи за деца, но публичните й констатации бяха следните. Целият дом мирише на урина, въпреки чистите памперси. В килерите са открити напикани чаршафи, тоалетна няма, а във фризера липсват пилета за ядене. Теглото на децата е такова, че можеш да гледаш през тях.

През 2011 г. Държавна агенция за закрила на детето (ДАЗД) оповести статистика, според която средно по около 2000 деца са изоставени от родителите си. И друга статистика: българите заемат едно от първите места в печалната класация по изоставени бебета от родителите си. Тези деца продължават да живеят в институциите – Дом за деца лишени от родителски грижи, Дом за деца и младежи с умствена изостаналост. Извън медийния фокус обаче остават техният живот и проблеми. Нещо повече. Запитани какво мисли за редките публикации свързани с изоставените деца, журналист от регионален вестник изразява резерви: „Колегите от „Телеграф“ бяха публикували разкази на русенски бивши възпитаници на домове за сираци, които бяха разказали абсурдни истории и вестникът им се беше доверил напълно”.

През 2005 г. пристига екипът на BBC в с. Могилино, Русенско. Буквално под носа на вестник „Утро”, на регионалното радио „Дарик”, на регионалния телевизионен център БНТ-2, британската журналистка Кейт Блюет постигна онова, което наричаме класическа разследваща журналистика. Най-напред идентифицира проблема – абсурдът да бъдат гледани човешки същества в институция. После „превзе” самата институция – Дома за деца с увреждания „Света Петка”, като си осигури документална и нормативна база за своите послания. После преодоля съпротивата на зле заплатената управа на този дом, за да й дадат достъп до цялата медицинска и нормативна документация. Накрая излъчи филм за малките и млади човешки същества в този дом, а животът им в него светът сравни с ад под небето. Журналистическо наблюдение на Диди и Васка бе изградено в хипер въздействащи едри планове. Кейт Блюет направи зрителите съпричастни към трагиката на съществуването им. В резултат, въпреки дискриминационното отношение на тогавашната социална министърка Емилия Масларова и цинизма на фразата й „Какво искате от тези деца, те толкова си могат”, се заговори за деинституционализация на домовете за деца. Шансът на „изоставените” се сдоби с хоризонт на надеждата. Въпреки хората от русенския квартал „Средна кула”, направили подписка, че не искат децата от Могилино да заживеят сред тях, приемни семейства започнаха да отварят вратите си за тях.

След журналистическия удар през 2007 г. на BBC, идва ред и на екипа на Франс 2. През 2008 г. над 4.5 милиона зрители от Франция, Швейцария и Италия гледат разследването на Патрис Лортон и Ан Клод Бекет „Малките фантоми на България” – за мизерните условия и високата смъртност в Дома за деца и младежи с умствена изостаналост в с. Медвен, Сливенско. Поднесена е отново травматична фактология. Гробарят на селото разказва: „Беше страшно, видях как кучетата разкъсват труп на дете”. Последва отново бурен взрив на отбранителни реакции в Министерството на труда и социалната

политика и Държавната агенция за закрила на детето. В публичното пространство обаче се заговорва за това, че няма нужда само от увеличение на държавните пари. Стана ясно, че за да живеят човешки и да се развиват, за изоставените деца трябва да отговарят специално подготвени кадри!

Едва през 2012 г. покрай съдебния процес за обида и клевета над местна журналистка, гражданството в Русе, журналистическата колегия и правозащитници адекватно „разпознаха” проблема за неадекватността на наказанието за обида и клевета за журналисти. Спорната присъда на първа инстанция на Ася Пенчева от в. „Утро” постави приоритетно въпроса за свободата на словото и неговите стандарти. В контекста на чуждестранната журналистика на Великобритания и Франция по темата обаче, репортажът на Пенчева за системните безобразия и насилие над деца в местния дом „Надежда” е вече закъснял. Макар и мудро, в обществото и в държавните органи вече почти е постигнат цивилизационният консенсус да бъдат закрити домовете за изоставени деца. Деинституционализацията е започнала с всичките следващи я сътресения. Изостанали пред драмата на изоставените, журналистите оттук насетне ще трябва да правят за тях съвършено нови ударни разкрития. Разкрития, за които държавата и не предполага.

Всъщност, защо здравната министърка Десислава Атанасова посети Дома за деца с увреждания в Плевен? Вероятно от отдел „Връзки с обществеността” при Министерството на здравеопазване са я подсетили за ефективността да изрази ужас и съчувствие пред телевизионните камери от „живите скелети”. Едва ли младата Атанасова е запозната с многобройните доклади за състоянието на домовете за деца лишени от родителски грижи, които се изготвят всяка година от неправителствени организации като БХК и УНИЦЕФ. Във всеки случай, след височайшето посещение директорката на дома е дисциплинарно уволнена, обявен е конкурс. Въпросът за недохранването в този дом предстои да се реши, а фризерът навярно ще се пълни с пилета.

Разправят, че за височайшето посещение „изтекля” информация. Персоналът в „Надежда” преоблякъл със сухи дрешки децата, сменили постелъчното бельо. Не могли обаче да укрят факта, че храната им се поставя в шишета-биберони. Свикнали са да ги хранят с каша, вместо с мръвки. Мръвки от замразените хладилници.

** Текстът е част от проект „Застрашените свобода и плурализъм на медиите. Диагностика и решения” на фондация „Медийна демокрация”. Проектът се осъществява с подкрепата на Институт „Отворено общество” – София. Изказаните становища и мнения са отговорност на автора и не отразяват непременно мненията и политиката на Институт „Отворено общество”.*